

Ratio i Almedalen 2011

REFORMLANDET SVERIGE

En palett av strategier: århundradets skattereform

Underlagsrapport till seminariet 2011-07-05
Hur genomförs en skattereform?

Av Peter Santesson

Kapitel 8 – En palett av strategier: århundradets skattereform

I tidigare kapitel har reformpolitikens tre huvudstrategier diskuterats – olika former av tvång, förhandling och övertalning. De tidigare exempel vi uppehållit oss vid, krisuppgörelserna, myndighetsnedläggningar och pensionsreformen, är fall där någon av strategierna varit den dominerande. Men den reformpolitiska praktiken är inte fullt så tillrättalagd. Komplicerade reformprocesser fordrar en palett av strategier, där olika hinder hanteras med olika verktyg. I detta kapitel diskuteras ett sådant fall, en av de mest centrala, ekonomiskt betydelsefulla och politiskt känsliga besluten under den svenska reformvågen: den stora omläggningen av det svenska skattesystemet 1990–91.

Svensk skattepolitik – mot bredd, neutralitet och lägre nivåer

Den stora skattereformen var långt ifrån första gången problemen med skattesystemet var uppe för politisk behandling. Ett viktigt första steg togs i 1981 års skatteuppgörelse, under den s.k. underbara natten, i en överenskommelse mellan socialdemokraterna (då i opposition), centerpartiet och folkpartiet. Beslutet, som splittrade den borgerliga regeringen (Hadenius 1981), innebar betydande marginalsattesänkningar. Effekten av sänkningarna urholkades emellertid av 1980-talets höga inflation, och uppgörelsen innebar sammantaget inte någon riktig grundlösning på det svenska skatteproblemet. Det var detta som 1990–91 års stora reform däremot gav sig på att åtgärda.

Betydelsen av den stora skattereformen låg inte i någon förändring av det totala skattetrycket. Tvärtom avsåg reformen att vara intäktsneutral, där ett skattebortfall inom ett område fullt ut ersattes av motsvarande intäktsökningar på andra områden. I efterhand visade sig visserligen reformen vara underfinansierad (vissa antaganden hade varit en aning optimistiska), reformens fördelningspolitiska ambitioner uppfylldes inte helt, och på kort sikt torde den också haft en olycklig inverkan på 1990-talskrisen i Sverige (Agell, Englund, och Södersten 1995). Ingen reform av den här storleken kan förväntas vara invändningsfri. Skattereformen har i efterhand fått en roll som en del av ett svenskt ekonomisk-politiskt konsensus, en gemensam bas av politisk

klokskap som politiska aktörer idag har att förhålla sig till för att uppfattas som seriösa.

Vad innebar skattereformen, som senare gav den en sådan status? Syftet med skattereformen var inte att förändra skatteintäkternas storlek, utan att göra skatteuttaget så rationellt som möjligt – dvs. att för ett givet skatteuttag minimera den negativa effekten på samhällsekonomin. Huvudprinciperna bakom reformen var neutralitet och likformighet. Med neutralitet menas att ekonomisk snedvridning skall undvikas – vissa beteenden och investeringsmönster skall inte gynnas framför andra (försåvitt inte snedvridningen är själva syftet med skatten i fråga, dvs. höjd beskattning av produkter för att motverka konsumtion av dem). Likformigheten innebär att samma inkomster skall beskattas på samma sätt, även om de råkar komma i olika förpackning: det skall inte vara attraktivt att omvandla en löneinkomst till en kapitalinkomst för att uppnå gynnsamma skatteeffekter (Finanspolitiska rådet 2011, 258–259). Kontrasten mellan det skattesystem som föregick reformen och det som blev resultatet var enorm.

Reformens centrala innehåll kan kort sammanfattas enligt följande:

- Ett s.k. dualt skattesystem – kapitalinkomster beskattas separat från arbetsinkomster med 30 procent.
- Bolagsskatten sänktes till 30 procent även den. Samtidigt avskaffades mängder med betydande avdrag och undantag, skattebasen breddades.
- Höjda brytpunkter för statlig inkomstskatt – normalinkomsttagare betalar endast kommunalskatt.
- Statlig inkomstskatt gjordes mindre progressiv, högsta marginalskatt blev 50 procent.
- En enhetlig moms på 25 procent tillämpades mycket bredare, nu på flertalet varor och tjänster.

Till detta kom olika profilerande detaljer som gav reformen önskad fördelningsprofil – en speciell utformning av grundavdraget, vissa punktskattehöjningar på exempelvis energi samt en höjning av barn- och bostadsbidraget.

Den stora skattereformen bestod vid närmare påseende av ett antal reformområden – förändrad inkomstbeskattning, moms, företagsbeskattning, kapitalbeskattning – som

hade olika politiska förlopp. En sammanfattande beskrivning är att skattereformen bestod av tre utredningar och två olika politiska spår. Reformeringen av företagsbeskattningen bereddes i en utredning som tillsattes 1985. Det följande reformförloppet inbegrep många intressanta förvecklingar och hårda strider, inte minst förhandlingar mellan olika delar av företagsvärlden med delvis motstridiga intressen. Denna del av skattereformen blev dock aldrig tillnärmelsevis lika partipolitiskt brännbar och dramatisk som reformens andra huvudspår: reformeringen av inkomstskatter, moms och kapitalbeskattningen, dvs. beskattning riktad mot fysiska personer och hushåll (jfr Lodin 2009, 140–141). Här hade man att göra med ideologiska kärnfrågor av avgörande vikt: frågor om fördelningspolitik, skattesystemets progressivitet, effektivitet och rättvisa – hur nu begreppet skulle förstås. I synnerhet för den socialdemokratiska regeringen var frågan om inkomst- och kapitalreformerna ytterst känslig och brännbar, och en källa till svåra våndor och strategiskt manövrerande. Detta kapitel avgränsar sig därför till denna del av skattereformen.¹

Skattereformernas politiska dilemma

De politiska beslutsproblem som förknippats med reformbeslut i allmänhet, och som diskuterats i tidigare kapitel, gäller också utmaningen att reformera ett skattesystem. Inom OECD-länderna finns ett tämligen genomgående drag hos de förändringar som man försökt uppnå: att skapa bredare skattebaser med färre undantag, speciallösningar och avdragsmöjligheter för att samtidigt kunna hålla lägre skattesatser (OECD 2010, kap. 4). Den ekonomiska teorin bakom ambitionen är lättbegriplig. Höga skattesatser skapar i allmänhet större välfärdsförluster än lägre, snårskogen av undantag och avdragsmöjligheter riskerar att snedvrیدا ekonomin, och om skattesystemet är komplicerat blir det lönsamt att investera i skatteplanering och fingerfärdigheter när man deklarerar istället för att fokusera på produktivt arbete.

Men medan det finns en relativt god samsyn kring hur ett effektivt skattesystem bör vara utformat (enkelt och enhetligt), är det desto svårare att åstadkomma ett. I en analys av omröstningar om skatteförändringar konstaterar Barbaro och Suedekum (2009, 240) att det politiska reformproblemet framstår som enormt. Det gäller ännu en

---

¹ Reformprocessen som ledde fram till en ny företagsbeskattning finns ingående skildrad i Lodin (2009, kap. 4).

gång den klassiska motsättningen mellan allmänintresse och särintresse. Vinsten av ett enkelt och enhetligt skattesystem med lägre skattesatser kommer mycket breda grupper till del, medan kostnaden för att nå dit – avskaffade avdrag – är väsentligt mer ojämnt fördelade. Särintressen som utmanas när gynnsamma skatteförmåner avskaffas, kan ha incitament att blockera som är starkare än allmänintressets incitament att främja reformen (Barbaro och Suedekum 2006). För en politiker som bekymrar sig över väljarreaktioner blir därför skattereformer ett besvärligt problem som kräver taktiska överväganden (Profeta 2006).

Sett till hur politiskt komplicerat det är att genomföra skattereformer, framstår den svenska skattereformen 1990–91 som än mer imponerande. Om man mäter storleken på en skattereform i intäktsbortfallet som uppstår när skattesatserna sänks, omfattade den svenska reformen 6–7 procent av BNP. Detta kan jämföras med den uppmärksammade amerikanska skattereformen 1986 som omfattade 1–2 procent av BNP (Birch Sørensen 2010, 61). Den svenska skattereformen 1990–91 var den största som genomförts i något industrialiserat land under efterkrigstiden (Agell, Englund, och Södersten 1999, 331) och ägde dessutom rum i ett land som hade det högsta skattetrycket i OECD: 52,2 procent av BNP år 1990 att jämföra med det europeiska OECD-snittet på 36,1 procent (Birch Sørensen 2010, 40–41). Den unika storleken på reformen gör det än mer intressant att studera hur man kunde nå fram till beslutet.

Högt, krångligt och orättfärdigt

För att förstå betydelsen av den stora skattereformen behöver den sättas in i sitt sammanhang, dvs. det tillstånd Sveriges skattesystem befann sig i före reformen. Skattesystemet var komplicerat och premierade fusk och planering, hög inflation hade lett till olämpliga incitament och orimliga skatteskalor, bolagsskatten hade snedvridande effekter på investeringar och mycket höga marginalskatter hade en negativ effekt på arbetsutbudet (Agell, Englund, och Södersten 1999, 332; Norrman och McLure Jr. 1997). De olika problemen – höga marginalskatter, komplicerat och snedvridande skattesystem samt goda fuskmöjligheter – var nära förbundna med varandra, det ena som resultatet av det andra.

De höga marginalskatterna var urkällan till en hel del av problemen. I början av 1980-talet nådde dessa så högt som 85 procent (Birch Sørensen 2010, 62). Detta i sig stimulerade knappast ett ökat arbetsutbud. Problemet var emellertid än känsligare på

grund av inflationen. Snabba nominella löneökningar hade gjort att medelinkomsttagare nått upp till brytpunkter för marginals-kattenivåer som egentligen var avsedda för höginkomsttagare. När de kraftiga skatteeffekterna började anteciperas i avtalsrörelserna och läggas till grund för ännu högre lönekrav blev problematiken självförstärkande.

Medan skattesatserna var mycket höga var skattebaserna påfallande smala: det fanns en skog av avdragsmöjligheter, undantag och skattefria förmåner. Dessa hade inte tillkommit genom något slags förbiseende från statens sida, utan var en metod att bakvägen hantera de våldsamma marginals-katteeffekterna i skattesystemets framsida, när man blott såg till de formella inkomstskattesatserna. Som förväntat hade varje bidrag sin särskilda politiska stödtrupp: fordonsindustrin värnade om en generös tjänstebilsbeskattning, restaurangbranschen drog fördel av skattesubventionerade luncher, yrkesgrupper med många tjänsteresor gladdes åt reglerna för hur traktamenten beskattades. Det fanns större och mindre syltburkar för de flesta. Samtidigt var profilen på avdragssystemen totalt sett en skattelättnad för höginkomsttagare. Den mycket höga skatt som togs ut på framsidan, skalades på baksidan ned till nivåer som kunde accepteras. Resultatet var ett system som hade en praktisk nettoeffekt som avvek rejält från de formella nivåer, den kraftiga progressivitet i rättvisans namn, som skenbart tillämpades (jfr reformeffekten i Norrman och McLure Jr. 1997, 132–133).

Ur ett skatteekonomiskt perspektiv är ett sådant arrangemang allt annat än neutralt och likformigt. Specifika konsumtionsmönster och inkomstkällor, som råkade träffa rätt i mönstret av gynnade och missgynnade aktiviteter, premierades på bekostnad av likvärdigt beteende som var sämre anpassat till regelverkens särskilda krav. Det blev därmed lönsamt att investera i skattekunskaper, att lägga ned möda på att med "korrekt" beteende minska sin skatt och maximera sina avdragsmöjligheter. Skattesystemets komplexitet öppnade för oavsedda effekter och kryphål. Vissa företrädelsevis högst välbärgade grupper hittade så stora möjligheter till skatteminimering att de betalade mycket litet eller ingen skatt alls på sina höga inkomster. Fördelningseffekten blev därmed pervers och naturligtvis också provocerande.

Gunnar Myrdal gav i en sedermera smått klassisk artikel uttryck för sina farhågor för vilka långsiktiga kulturella effekter ett så illa fungerande skattesystem får på den befolkning som lever under det.

Den svenska hederligheten har varit en stolthet för mig och min generation. Nu har jag en förnimmelse av att vi genom dåliga lagar håller på att bli ett folk av fifflare. Av alla ofullkomligheter i vår inkomstbeskattning är för mig den allra allvarligaste att den direkt inbjuder till skatteflykt och skattefusk (Myrdal 1978, 500).

Hur länge skulle man kunna leva med ett sådant skattesystem, och hur skulle man kunna förändra det?

I slutna sällskap – det diskreta reformarbetet

Finansminister Kjell-Olof Feldt och hans närmaste krets av ekonomer bedrev under flera år ett slags opinionsbildande arbete i skattefrågan (Steinmo 1993, 186).

Problemen med det rådande systemet uppmärksammades i artiklar (Eklund 1984), intervjuer och böcker (Feldt 1984). Ett skattereformförslag från SACO 1986 höjde debattertemperaturen (Lodin 2009, 131–132). Men sådana ansträngningar till trots fanns ändå inte en stor inkomstskattereform riktigt uppe på den politiska dagordningen (Salsbäck 1993, 200).

Den amerikanska skattereformen 1986 och en motsvarande i Danmark 1985 var utlösande händelser som initierade den svenska skattediskussionen. Den ekonomiska globaliseringen i kombination med skattesänkningar i omvärlden, utsatte svenska företag och det svenska skattesystemet för ökat tryck – en reform var nödvändig för att behålla konkurrenskraft (Norrman och McLure Jr. 1997, 147; Steinmo 1993, 180; 2002).

Salsbäck (1993, 201) anger januari 1986 som startpunkt för reformdiskussionerna i Sverige, då Erik Åsbrink höll i ett tvådagarsmöte på finansdepartementet. Tanken på en större skattereform måste slagit djupare rot hos finansminister Feldt under våren och sommaren, då den amerikanska reformen antogs av Kongressen. Den femtonde oktober aviserades planer på en allmän skattereform i ett pressmeddelande, till medarbetaren Salsbäcks överraskning.

På socialdemokraternas partikongress 1987 utvann partistyrelsen ett mandat att driva en skattereform i linje med ett presenterat utkast där de högsta marginalsatterna landade på 60 procent. (Det vill säga, tio procentenheter högre än reformen slutligen skulle resultera i.) Kongressbeslutet var resultatet av årtal av opinionsbildande arbete där reformförespråkarna "flyttade fram positionerna från partikongress till partikongress" (Feldt 1991, 379). Nu hade regeringen och finansministern slutligen fått det mandat som behövdes från partiet, men något nytänkande i vida kretsar tycks det inte ha handlat om. Feldt noterade inte direkt någon större reformentusiasm inför kongressen.

[I] den atmosfär som rådde ... var det långtifrån säkert att detta stöd skulle kunna uppåddas. Den offentliga sektorns många företrädare bland kongressombuden kunde driva igenom en annan linje beträffande skattetrycket. Och det allmänna kravet på insatser mot orättvisorna kunde få kongressen att gå emot en skattereform som innebar lägre progressivitet i inkomstbeskattningen. Reaktionerna ute i partiet på min s.k. skatteskick tydde på att misstron mot skattereformer med denna inriktning var ganska stor (Feldt 1991, 307).

I juni 1987 övergick reformprocessen till skarpt läge i och med att de båda parlamentariska utredningarna RINK (om reformerad inkomstbeskattning) och KIS (om reformerad indirekt beskattning) tillsattes. Upplägget på utredningsarbetet skilde sig den traditionella svenska korporatistiska traditionen där representanter för partsintressen tar plats redan i utredningsfasen. Så icke nu. Utredningarna hölls mycket medvetet åtskilda från det vanliga politiska spelet.

Intresseorganisationer och andra skulle inte ens få vara med som s k experter, eftersom erfarenheten visade att dessa "experter" var minst lika duktiga på att trassla till arbetet som ledamöterna. ... En annan viktig innovation var att ekonomer, både national- och företagsekonomer, fick ta kommandot i sekretariat och specialstudier; juristernas jobb var att försöka få teknisk fason på vad de åstadkom (Feldt 1991, 380).

Åsbrink ledde utredningsarbetet, såväl företagsbeskattningen som inkomstskatteutredningen, med stor självständighet och högst begränsad insyn. Inte

ens finansministern förefaller ha varit fullt informerad om vad som försiggick och storleken på de förändringar man nu började skissa på (se t.ex. Lodin 2009, 105).

I valrörelsen 1988 inriktade sig socialdemokraterna på att attackera folkpartiet och gjorde partiet till sin huvudmotståndare. I fokus för attackerna stod inte minst folkpartiets skattepolitik. Idén lär ursprungligen ha kommit från Kjell-Olof Feldt, som såg möjligheten att kritisera fördelningsprofilen i de folkpartistiska förslagen om marginalskattesänkningar (Feldt 1991, 371–372). Partiet hade nämligen noggrant specificerat hur skattesänkningarna skulle finansieras. Det gav utrymme för hård socialdemokratisk valretorik som fick medialt genomslag. Folkpartiets förslag om att kraftigt sänka marginalskatten för majoriteten av löntagarna kritiserades av Ingvar Carlsson för att vara ”orättvis” högerpolitik som gav till de redan besuttna. Istället, ansåg han, behövdes ett ”rättvisare” skattesystem vars egenskaper och genomförande inte fick någon närmare beskrivning (Bennett och Åsard 1995, 17-18).

Konfliktlinjen kan i efterhand framstå som egendomligt vald, med tanke på den abrupta positionsförflyttning socialdemokraterna skulle göra i skattefrågan blott tre månader senare. Samtidigt som socialdemokraterna agiterade mot folkpartiets förslag, arbetade RINK i största hemlighet med förslag som på många sätt liknade folkpartiets (Salsbäck 1993, 203), en omständighet om inte nådde pressen. Kjell-Olof Feldt uttryckte också i efterhand ånger över valkampanjens inriktning. Valfebern hade gått till överdrift, och han såg det senare som:

svårt att numera ... förstå varför vi som huvudmotståndare valde det enda parti som vågade tala om för väljarna inte bara att reformer kostar – för det gjorde även vi – utan också hur de skulle betalas. ... Vi visste ju att räkenskapens dag skulle komma också för oss, när *våra* skattesänkningar och reformer skulle betalas (Feldt 1991, 372).

Fullt så svårförklarad är dock inte denna episod i valrörelsen. För det första speglade attacken en egenhet i väljaropinionen när det gällde skatter. Medan skattebetalare i alla tider torde beklaga sig över *sina egna* skatter och önska sig en minskad skattebörda, var det nu desto lättare att vinna stöd för att *andra* skulle betala höga skatter. Allmänheten efterfrågade, om något, ett *mer* progressivt skattesystem, inte mindre (Steinmo 1993, 157–158; 2002). Fanns det en utbredd efterfrågan på en

skattereform i valmanskåren, gick den på den punkten snarare i motsatt riktning än den planerade. Höga marginalskatter "för de rika" var trots allt ett uttryck för rättvisa, och vem önskar inte ett mer rättvist samhälle? För det andra, skulle det snart visa sig att Ingvar Carlsson såg det som politiskt centralt att den socialdemokratiska konfliktlinjen i skattefrågan skulle ha fronten riktad högerut – detta för att få en fördelningspolitisk trovärdighet bakom den socialdemokratiska politiken. Utåt sade Carlsson under valrörelsen att han nu tvivlade på att kunna nå en skatteuppgörelse med något borgerligt parti (Bennett och Åsard 1995, 18). I praktiken hade han nog andra planer. Vi återkommer till denna punkt nedan.

I början av hösten 1988 blev Kjell-Olof Feldt informerad av Åsbrink om innehållet i de nya skattesystem som utredningarna arbetade på. Det var dramatiskt och oväntat, när utredningens förslag senare blev känt "slog [det] ner som en bomb" (Lodin 2009, 137–138). Feldt skrev senare att han:

insåg ... att om utredningarnas förslag skulle kunna bygga på [idéerna] måste nästan helt nya politiska förutsättningar skapas för att de skulle kunna genomföras ... en skattereform av det här formatet [kunde] inte födas ur det vanliga utredningsmaskineriet. Den gick långt utöver vad för mandat vi än kunde sägas ha fått från partikongressen. Och den avlägsnade sig nog ännu mer från vad socialdemokrater i allmänhet förväntade sig av våra reformplaner (Feldt 1991, 380).

I oktober 1988, inte ens en månad efter valet, fick därför Åsbrink och medarbetare göra en grundlig föredragning om utredningens reformskisser för Kjell-Olof Feldt och Ingvar Carlsson. Både finansministern och statsministern har i sina memoarer beskrivit den veritabla chockverkan som reformförslaget hade (Carlsson 2004, 250–251; Feldt 1991, 381). Detta var någonting betydligt mer radikalt än de hade kunnat föreställa sig – och innehöll för den delen marginalskattesänkningar som låg nära de folkpartistiska förslag som partiet just attackerat i valrörelsen. Efter ett par dagars betänketid bestämde sig statsministern för att gå vidare med reformplanerna, på villkor att finansministern också lyckades övertyga LO (Salsbäck 1993, 204).

Nästa steg var därför ett möte mellan Carlsson, Feldt och LO-ledningen i form av Stig Malm, P-O Edin och Rune Molin. Dessa delade visserligen Feldts djupa missnöje med det befintliga skattesystemet, men Malm var skeptisk mot de stora

marginalskattesänkningarna, dels av fördelningsskäl, dels av hur sänkningarna kunde framställas i media (rättvisande eller ej), en punkt vi återkommer till nedan. Man lyckades enas om att gå vidare, men bland annat med villkoret att skattesänkningar för höginkomsttagare inte fick finansieras av låginkomsttagare.

”Jag tror att det vi nu diskuterar kan avgöra 1991 års val”

Vid det följande steget i beslutsprocessen blir dokumentationen väsentligt bättre. Det var den 21 oktober 1988 som reformförslaget presenterades för socialdemokraternas verkställande utskott och tio dagar senare för partistyrelsen för att få partiets mandat att gå vidare. Den 22 november fattade partistyrelsen beslutet. Dessa tre möten spelades in på band. Samtalsprotokollen, som mig veterligen inte tidigare behandlats i någon analys av den svenska skattereformen, ger en spännande ögonblicksbild av hur Carlsson och partiledningen argumenterade internt i denna delikata beslutssituation. Hur resonerade man i partiets ledning, ställd inför de radikala utredningsförslagen? Diskussionerna präglades av fyra teman.

1. Kris: status quo är inte ett alternativ

Vid sin föredragning inför det verkställande utskottet, och i än större utsträckning inför partistyrelsen, lade Kjell-Olof Feldt stor tyngd på att markera att det existerande systemet fungerade helt annorlunda i praktiken än på papperet. Ett i teorin mycket progressivt och omfördelande system, hade i själva verket perforerats av mängder av skattefria förmåner och avdragsmöjligheter, som skapats för att minska effekten av den höga marginalskatten. Skattesystemets omfördelande effekt var en chimär. När partiet nu tog ställning till utredningens idéer skulle man inte låta sig luras. Höginkomsttagare hade i rådande läge mycket goda möjligheter att genom skattetekniska kryphål undandra inkomster från beskattning.

Det vi ser på ytan av hur beskattningen påverkar inkomst- och förmögenhetsfördelningen, är alltså oerhört vilseledande. ... Det här är ett ganska ruttet system, som lurar dem som idag betalar halva sin inkomst i skatt, plus arbetsgivaravgifter, plus det de får betala när de konsumerar. De kan ju möjligen gå med på att betala så hög skatt därför att de som tjänar mer betalar ännu högre skatt, men så är det inte (Verkställande utskottet 1988, 4)

Dessa beskrivningar fungerade inte bara som att minska avståndet mellan ett föreställt "rättvist" nuläge och ett "orättvist" reformförslag. Nackdelarna med det rådande skattesystemet sågs som så allvarliga att legitimiteten för skattesystemet skulle erodera om inte problemen åtgärdades. Anna-Greta Leijon var först med att lyfta den aspekten på VU-mötet:

Man måste naturligtvis också fundera på vilka politiska problem som uppstår om vi inte gör någonting alls, och de är också väldigt stora. ... den förödande uppluckring av moralen som det innebär. Vi kommer också att ha kvar alla de andra möjligheterna till skattefria förmåner som löntagarna har, som också förstör den grundläggande solidariteten inom arbetarrörelsen (Verkställande utskottet 1988, 17).

Statsminister Ingvar Carlsson såg stora politiska risker i att genomföra en skattereform av den storlek och inriktning som nu diskuterades. Men mot reformens risker ställde han faran i att inte lösa problemen med det existerande skattesystemet.

Jag tror att det vi nu diskuterar kan avgöra 1991 års val. En spontan reaktion kommer att komma från dem som är med i partiet: Hur viktig är skattepolitiken? Är det verkligen värt att riskera regeringsmakten? Är det inte bäst att vi inte fortsätter med det system vi har idag?

Bristerna i det rådande systemet bedömde han som så allvarliga att man var tvungen att våga sig på en reform.

Jag tror alltså att status quo inte är någon riskfri situation. Om man då kommer fram till ståndpunkten att det inte går att fortsätta så här, då måste man välja mellan de små stegen eller ett rejält ingrepp (Verkställande utskottet 1988, 19).

När frågan diskuterades i partistyrelsen tio dagar senare plockade Carlsson upp Leijons poäng igen och utvecklade den nu i linje med Gunnar Myrdals klassiska artikel. Bristerna i det rådande skattesystemet kunde få långtgående konsekvenser om de lämnades utan åtgärd.

Jag är orolig för att folk upplever, att skattesystemet direkt motverkar grunden för hela välfärdssamhället – solidariteten. Stora grupper, som använder våra vägar, sjukhus, skolor och allt annat, de kommer ifrån skatten. Fler och fler sätter sig in i

systemet och tycker att så här måste man göra för att slippa betala skatt. Jag undrar hur detta långsiktigt påverkar inställningen till de politiska värderingarna och våra idéer. Det är jag mer orolig för än något annat (Partistyrelsen 1988b, 52).

Det finns härvidlag ett tydligt inslag av krismedvetande över diskussionerna: nu *måste* man göra någonting, även om det är riskabelt.

2. Men tänk hur illa det kommer att se ut

Den stora politiska faran som Ingvar Carlsson såg med förslaget var risken för en medial debatt baserad på tabellövning där man räknade ut reformens "vinnare" och "förlorare" – den skulle splittra arbetarrörelsen. Samma farhåga återkom på många håll i diskussionerna, och uttrycktes oftast och flitigast av Stig Malm. Inte bara, spådde han, skulle det heta i pressen att välbeställda i största allmänhet hörde till reformens vinnare.

Det blir värre än så. Tabelleffekterna är tillräckligt j...a som dom kommer i Expressen, värre än de Kjell-Olof visade. Men vi kommer att hängas ut som enskilda personer. Av det enkla skälet att vi är tillräckligt korkade för att betala skatt. Jag kommer att få en positiv effekt i det här skattesystemet eftersom jag inte har några avdrag. Det är klart att i ett sånt läge kommer man att hängas ut som enskild individ. Det kommer att ställas mot vad en enskild LO-medlem får (Partistyrelsen 1988a, 5).

En sådan debatt riskerade dels att leda till uppslitande partiinterna strider. Men därtill öppnade man sig för vänsterkritik från andra partier, något som vore djupt olyckligt och svårt att värja sig mot. När Thage G Peterson beskrev risken för att det nu skulle heta att de med högst inkomster skulle tjäna mest på reformen, varnade han för hur vpk-ledaren Lars Werner hade argumenterat i skattefrågan:

Lars Werner har i valrörelsen, med framgång, argumenterat mot folkpartiets skatteförslag, och använt exemplet att Antonia Johnson nu skulle få fem-sex gånger mer än kontoristerna (Verkställande utskottet 1988, 10).

Det var farligt att sänka marginalskatterna med en sådan kritiker strykande i faggorna. Stig Malm friskade då upp minnet om vem som egentligen låg bakom den argumentationen:

Det var inte alls Werner som hittade på exemplet med Antonia Johnson, utan det var faktiskt Curt Persson, när vi skulle sänka folkpartiets skatteförslag i valrörelsen. Det var flera förbundsordföranden som använde det exemplet innan Werner kom på det (Verkställande utskottet 1988, 16).

Retoriken där sänkta marginalsatser likställdes med ökade orättvisor var också socialdemokraternas egen skapelse. Detta ger också en bakgrund till Kjell-Olof Feldts inledande utläggning om skillnaden mellan skattesystemets teori och praktik. Det var inte bara socialdemokratiska väljare som antogs ha en förenklad bild av de nominellt höga marginalsatsernas förmåga att bringa rättvis fördelning. Också i partistyrelsen antogs bilden av det rådande skattesystemet vara så pass förskönad att finansministern kände sig motiverad att påminna om hur uselt det var.

3. Kommunikation – att välja motståndare

Om en stor skattereform å ena sidan var absolut nödvändig på grund av rådande systembrister, men samtidigt var politiskt mycket riskabel på grund av bilden av höga marginalsatser som automatiskt rättvisebringande, reser sig frågan hur en lämplig reformstrategi kunde se ut. På det verkställande utskottets möte skisserar Ingvar Carlsson en motsvarighet till en *Nixon-i-Kina*-strategi.

Jag har kommit fram till att nästan lika viktigt – kanske lika viktigt – som innehållet, är hur vi genomför det här, hur vi presenterar det här. ... Det är viktigt hur våra motståndare kommer att reagera. Moderaterna borde reagera väldigt kraftigt mot åtgärderna mot kapitalet. ... Men de kan vara så skickliga att de inser att det bästa sättet är att inte ta striden, och hoppas att vpk och centern, angriper oss med hjälp av massmedia. Det ska nog mycket till för att de ska vara så utstuderade, men jag vill inte utesluta detta. *Det är viktigt att vi kan få dem som motståndare. Debatten måste föras mellan dem och oss, inte mellan vpk, centern och oss* (Verkställande utskottet 1988, 19, min kursivering).

Stig Malm resonerade på samma sätt som statsministern.

Jag tror ... att en förutsättning för att vi ska kunna få igenom ett sådant här skatteförslag, är att vi har en tydlig motståndare. Det ska helst vara moderaterna,

Skattebetalarnas förening eller någon sådan gruppering (Verkställande utskottet 1988, 16).

Varför skulle det underlätta för socialdemokraterna om den föreslagna skattereformen angreps kraftigt från höger? Med rätt fiender, kunde inte reformen vara annat än god. På partistyrelsens sammanträde hade Kjell-Olof Feldt anammat tankegången och fullföljde den.

Jag tror vi får hjälp genom att vi kommer att få ett hårt motstånd mot det här förslaget. Från moderaterna, från en stor del av näringslivets kretsar och inte heller Robert Akelius kommer att applådera. Vi får en reaktion som kommer ur vår synpunkt, från ett håll där folk ändå börjar fundera. Det kanske är så att det är de rika och välbeställda som inte vill ha den här reformen. Därför de lever gott med det nuvarande systemet. Så i den meningen kan den pedagogiska uppgiften underlättas något med den politiska reaktion vi får (Partistyrelsen 1988b, 51).

Han fortsatte, inte utan en ton av besk ironi:

Anna Lindh, jag tror att du har alldeles fel om att jubelropen kommer att stiga från Svenska Dagbladets sidor över förslaget. Folk kommer att sälja ut sina aktier, en del i panik. Det kan bli en ordentlig krasch på börsen. Det borde väl övertyga en och annan om att det här är riktiga socialistiska tag (Partistyrelsen 1988b, 53)

Kort sagt: om kritiken mot reformen kommer från höger, skulle det förstärka en bild av reformen som vänsterpolitik. Det här också ger en bakgrund till den tidigare valretoriken om folkpartiets "orättvisa" förslag om sänkta marginalskatter. Varför egentligen attackera ett parti som var en trolig samarbetspartner i just skattefrågan? Och varför attackera politiska reformförslag som i viktiga delar överlappade med något som man själv uppenbarligen var beredd att ställa sig bakom? Det var centralt för socialdemokraterna att skattedebatten höll fronten riktad högerut, där de socialdemokratiska förslagen var ett "rättvist" alternativ till en "högerpolitik" som gav till besuttna.

Även om det förvisso också fanns sakliga skillnader mellan den socialdemokratiska politiken och förslag från borgerliga partier, gällde det att överdriva dessa. På VU-mötet sade Carlsson att han kommit fram till att den politiska presentationen var

månne lika viktig som innehållet i skattefrågan. Medan folkpartiet (i motsats till vad Carlsson utåt låtit förstå under valrörelsen) omtalades som en tänkbar förhandlingspartner i VU-diskussionen så länge man närmade sig partiet från en vänsterposition, skulle en hård konflikt med moderaterna bara vara önskvärd, rent av nödvändig, för att skänka trovärdighet i övertalningen av de egna väljarna och partikamraterna. En bred, blocköverskridande överenskommelse i konsensus fanns inte med i planeringen. Det *behövdes* konflikt högerut, så länge den var av rätt slag.

4. Ultimatum – nu eller aldrig

Som vi sett, bedömdes status quo-positionen som politiskt riskabel och ett oacceptabelt alternativ. Det var nödvändigt att göra *något*, men varför en så drastisk reform och varför genomföra den så snabbt som kom att ske? Vore inte en möjlighet att försöka minska den politiska dramatiken i frågan genom att smyga igenom en serie gradvisa förändringar som steg för steg vred skattesystemet i rätt riktning? Ett fjärde inslag i diskussionerna var beskrivningen av att partiet stod vid ett vägskal. Om man ville göra någonting åt de akuta problemen med skattesystemet, var detta ett möjlighetsfönster som måste utnyttjas. Det krävdes ett drastiskt beslut, och det var bråttom. Kjell-Olof Feldt menade att det var centralt att hinna genomföra reformen före nästa val, dvs. senast den 1 januari 1991.

[O]m vi ska bestämma oss för det här, då ska vi göra det valåret 1991. Att gå ut i valrörelsen med en teoretisk modell, som folk inte har något begrepp om hur det fungerar är riskabelt. Hinner vi genomföra detta, hinner folk upptäcka att de får lägre skatt när de tittar i lönekuvertet 1991 kan det gå vägen. 90 procent av folket kommer i alla fall att upptäcka detta.

Men valde man den tidtabellen innebar det att det nu hade uppstått svår tidsbrist. Det behövdes ett preliminärt grönt ljus att gå vidare, mer eller mindre på stående fot. Alternativet gradvisa reformer avvisades, både av Feldt och Carlsson, med argumentet att de inte förmådde göra någonting åt grundproblemet men däremot skapade en ihållande skattedebatt.

Kjell-Olof Feldt använde tidspressen till att antyda ett ultimatum till VU:

Därför skulle den här skissen behöva presenteras i utredningen i november, och då blir den offentlig. *Om vi säger nej till detta, då anser jag att vi måste lägga ned utredningarna. Att sitta och pyssla med nuvarande system är meningslöst och skadligt.* Jag menar inte att detta som jag har presenterat är någon altartavla där varje sak är inhuggen i sten. Men förslaget måste gå tillräckligt långt, så att vi kan utnyttja fördelarna med de låga inkomstskatterna för att kunna göra rent hus med hela skatteplaneringen vad gäller reavinsterna (Verkställande utskottet 1988, 23, min kursivering).

Den utformningen av beslutssituationen innebar att man satte press på partiet. Man får här ha i åtanke att skatteutredningarna hittills arbetat utan någon löpande insyn från partiet. Utredningens arbete hade, som noterats ovan, medvetet avskärmats från insyn. När nu ett första utredningsförslag presenterades för partiet, antydde finansministern att konsekvensen om partiet inte accepterade huvudinriktningen i förslaget skulle bli att utredningen lades ned och den angelägna reformprocessen därmed fördröjdes på obestämd tid. Utredningens förslag sträckte sig långt bortom det reformmandat partiledningen fått från kongressen 1987 – det var därför finansministern nu bad om VU:s och partistyrelsens godkännande – men någon mer förutsättningslös diskussion var det inte frågan om. Det skulle varit att öppna en Pandoras ask av partiinternas förhandlingar och lösningar. Valmöjligheterna som partistyrelsen ställdes inför var redan i praktiken inskränkta. Skulle det reformeras, var det detta tåg man hade att sätta sig på: antingen genomföra en snabb och drastisk reform i linje med utredningens förslag eller på obestämd tid framlida med ett ruttet skattesystem och se samhällsmoralen undergrävas. Partistyrelsen valde att ge sitt godkännande till att reformprocessen fortskred.

Dagen efter partistyrelsens beslut höll finansministern och LO-ordföranden en gemensam presskonferens där de i kraftfulla ordalag gemensamt fördömde det rådande skattesystemet som in i märgen uselt och orättfärdigt. Det var en drastisk omsvängning i hur man utåt beskrev skattesystemet (Bennett och Åsard 1995, 18).

You got the impression that the Swedish tax system was close to a symbol of unfairness. What wasn't mentioned by the two gentlemen was that the system also could be described as the ultimate result of decades of Social democratic tax policy.

A policy that they in their positions for two decades had been highly responsible for (Salsbäck 1993, 204).

Nu kunde emellertid arbetarrörelsen uppvisa enighet i skattefrågan. I bakgrunden fanns dock villkoret som Malm ställt om att reformen inte fick ha fördelningseffekter i fel riktning.

Förhandlingar och eftergifter

Skatteutredningarnas betänkanden presenterades i juni 1989. Nu vidtog ett politiskt förhandlingsspel. LO gjorde en egen analys av fördelningseffekterna av förslaget till ny inkomstskatt. Deras bedömning skilde sig från de siffror RINK hade tagit fram, och indikerade att LO:s villkor om neutrala fördelningseffekter inte var uppfyllt. Den föreslagna reformen skulle gynna högavlönade på lågavlönades bekostnad. Nu var det LO:s tur att sätta press på regeringen. För fortsatt stöd från LO fordrades justeringar av förslaget (Feldt 1991, 416–418). Fyra miljarder måste omfördelas från hög- till låginkomsttagare, löd kravet.

Regeringen hade nu inlett förhandlingar mellan riksdagspartiet för att säkra parlamentariskt stöd för reformen genom att bjuda in partierna samt LO och TCO till överläggningar på Haga Slott (Bennett och Åsard 1995, 21; Feldt 1991, 413–416).

Moderata samlingspartiet och vänsterpartiet kommunisterna kunde sorteras bort utan särskilt mycket grubbel. Moderaterna var visserligen ena hejare på att sänka skatter men icke på att finansiera skattesänkningar. Och kommunisterna hade alltsedan november förra året försökt uppvigla folket mot det mesta i vår reformskiss (Feldt 1991, 414).

Att moderaterna inte inkluderades i uppgörelsen var förmodligen inte bara ett resultat av sakpolitiska skillnader. En konflikt mellan moderater och socialdemokrater ingick, som vi sett, i Ingvar Carlssons reformstrategi. Miljöpartiet hade formellt inte deltagit i skatteutredningarna, som tillsattes innan partiets riksdagsinträde, och föll nu ifrån på sina krav om kraftigt höjda miljöskatter. Detta lämnade regeringen med centerpartiet och folkpartiet vid förhandlingsbordet och med foten sittande i rävsaxen som LO klippt ihop. Hur skulle man lösa fördelningsfrågan?

Ingvar Carlsson föreslog att högsta marginalskatt skulle lyftas från 50 till 55 procent, vilket skulle tillmötesgå LO:s krav. Idén togs inte väl emot av Bengt Westerberg, som höll hårt på 50-procentstaket och efter fruktlösa förhandlingsförsök svarade med att utlysa en presskonferens. Det lät förstås att nu ämnade folkpartiet tillkännage att man lämnade förhandlingarna. Med blott minuter tillgodo ringde statsministern upp folkpartiledaren och backade från förslaget (Lodin 2009, 141–142). Folkpartiet kvarstod i förhandlingarna, och socialdemokraterna behövde nu finna en annan lösning.

Genom en komplicerad lösning där storleken på grundavdraget varierade med inkomsten – formen på avdragets storlek kallades passande för LO-puckeln – kunde den önskade fördelningseffekten uppnås. Lösningen var på bekostnad av enkelheten som man eftersträvat med reformen. Än idag består LO-puckeln och är anledningen till att jobbskatteavdraget är så svårberäknat, och skatteuttaget därmed mycket svårpenetrerat för den genomsnittlige skattebetalaren.

Varför var folkpartiet en kritisk förhandlingspartner som kunde rucka socialdemokraternas position genom att ställa ultimativa krav? Det återstod bara två möjliga samarbetspartner för socialdemokraterna: centerpartiet och folkpartiet. Under processens gång blev det tydligt att finansministern var inriktad på att nå en uppgörelse med folkpartiet, som stod regeringen närmast i sak. Statsministern däremot förefaller ha varit mer angelägen om att även ha med centerpartiet i uppgörelsen – det skulle förstärkt bilden av uppgörelsen som mittenpolitik. Medan finansministern på sitt håll förhandlade med folkpartiledaren och fann gemensamma positioner, förde statsministern samtal med centerledaren för att få in honom i uppgörelsen. Det förhandlingsarrangemanget gjorde dock centerledaren mycket svårövertalad.

I skildringar av skatteuppgörelsen tenderar frågan om centerpartiet att hastas förbi. Hur kom det sig att regeringen inte också lyckades inkludera centern i uppgörelsen? Det var trots allt ett mittenparti, i sak tycks man inte ha stått överdrivet långt ifrån varandra (bostäder och bensin var stötestenar), och möjligheten att isolera moderaterna på den borgerliga sidan torde lockat. Beroendet av folkpartiet ökade också partiets förhandlingsstyrka. Vidare blev nu inte uppgörelsen inte parlamentariskt bred, utan tvärtom en tvåpartiuppgörelse. I Feldts framställning ligger

förklaringen i personmotsättningar mellan Westerberg och Olof Johansson samt "glättigt mummel" och "flagrant intellektuell ohederlighet" från centerledaren (Feldt 1991, 423). Också Ingvar Carlsson antyder att utgången var resultatet av obeslutsamhet hos centerledaren, utan koppling till socialdemokraternas eget agerande (Carlsson 2004, 273).

Idag ger emellertid Olof Johansson en kompletterande förklaring. Inför slutförhandlingarna i januari 1990, mellan Johansson, Carlsson, Westerberg och Feldt, märkte centerledaren tydligt att finansministern och folkpartiledaren redan var färdigförhandlade dem emellan. Det försämrade hans egen förhandlingsposition på ett oacceptabelt sätt. En partiledare är i praktiken tvungen att försvara överenskommelser som hans partikamrat redan ingått, för att partiet skall förbli en pålitlig förhandlingspartner. Därmed skulle centerledarens möjligheter att övertyga Carlsson i en förhandling varit små.

Det är nästan en förolämpning när man sätter sig och två parter är överens. Låt oss säga att Ingvar Carlsson inte skulle sagt ok, då skulle han alltså framtvinga av sin egen partikamrat, och den som denne hade gjort upp med, koncessioner till mig. Sådana förhandlingar är jag medveten om att de ger väldigt lite resultat. Det du begär kommer alltid att bli nedvärderat i förhållande till att hålla ihop det samarbete som redan finns. Det var helt avgörande för mig (Johansson 2010).

Johanssons förmodan var inte gripen ur luften. Ingvar Carlsson hänvisade internt till att socialdemokraterna måste vara en pålitlig förhandlingspartner när han försvarade överenskommelsen med folkpartiet från attacker och ändringskrav från sina partikamrater (Lodin 2009, 142). Skulle centerpartiet haft lättare att rucka redan ingångna överenskommelser mellan socialdemokraterna och folkpartiet? Hur det än ligger till med den saken, lämnade centern förhandlingsbordet och regeringen kunde slutföra förhandlingarna med folkpartiet.

Avslutning – en palett av strategier

Skattereformer är politiskt komplicerade att lyckas med, och den svenska reformen 1990–91 hörde sannerligen inte till de enklare. I efterhand sade sig Feldt vara förvånad att man alls lyckades ro reformen i hamn (1991, 423–424). Hur kunde det vara möjligt,

när så mycket talade emot en framgång. Och hur kunde just en socialdemokratisk regering bli den som drev en skattereform av detta slag?

Genomgången av reformprocessen steg för steg, visar att den inte drivits framåt av en genomgående reformstrategi. Växelvis har reformatörerna använt sig av olika former av övertalning, förhandling och tvång – kombinationer som knappast är ovanliga i andra större reformprocesser.

Reformens långa inledningsskede var en period av lågintensiv övertalning och omlärning av partikamraters skattepolitiska synsätt. Ekonomkretsen runt finansministern förefaller ha önskat en omfattande skattereform under många år, men att bereda mark inom partiet tog lång tid. Och likväl ställde sig inte partiet i förväg bakom någon omfattande reformagenda av det slag som senare blev aktuellt. Det mandat partikongressen 1987 gav var mer begränsat, och redan detta mandat kände sig inte Kjell-Olof Feldt säker på i förväg. Övertalningsstrategin räckte en bit, men det krävdes mer. Tidsmässigt sett tycks omvärldsförändringar, och kanske främst den amerikanska reformen 1986, ha fungerat som utlösande faktorer. Det fanns också ett inhemskt förändringstryck: inte minst legitimitetsproblemen med det rådande skattesystemet började bli akuta.

I beredningsfasen begränsades medvetet kontaktytorna med både regeringspartiet och intresseorganisationer som i vanliga fall skulle varit representerade i en utredning av det här slaget. Medan valrörelsens skattestrider rasade, höll utredningen mycket låg profil. När ett utkast till förslag väl presenterades för statsministern och sedermera partistyrelsen, gav detta en överrumplingseffekt. Uppenbarligen föreställde sig statsministern ett väsentligt mindre radikalt utredningsförslag – detta var inte en produkt som hade förutsetts eller beställts från partiet.

Det brukar sägas att det är lättare att bli förlåten än att på förhand få lov.

Välsignelserna utverkas enklast efter ett fullbordat faktum. I det här fallet återvände finansministern till partiet efter halvt fullgången utredning och bad om det radikala mandat som det inte ens tycks ha förespeglat honom att begära från partikongressen året innan. I den andra vändan kom begäran med en hotfull skruv: nu hade det hunnit bli bråttom, krånglade partiet skulle reformtåget avgå för den här gången – en diskret tvångsmanöver som satte tryck på partiet.

I processens senare skede fanns också inslag av övertalningsstrategier: genom att få rätt motståndare skulle reformförslaget lättare kunna förmedlas som ideologiskt förenligt med en lämplig socialdemokratisk profil.

I slutfasen tvingades socialdemokraterna också använda en kompensationsstrategi för att nå fram till en slutprodukt som var förenlig med LO:s och folkpartiets till synes motstridiga krav. Vägen man valde, med ett föränderligt grundavdrag, innebar ett mindre avsteg från det enkla, enhetliga skattesystem som eftersträvades och har satt spår som än i dag är märkbara också för vanliga löntagare som idag har svårt att svara på hur mycket skatt just de betalar och varför.

Feldt frågade sig efteråt hur det egentligen kom sig att reformen lyckades. Svaret tycks vara en kombination av faktorer:

- Både internationellt och nationellt förändringstryck
- Långvarigt opinionsarbete
- Ett utredningsarbete isolerat från löpande partipåverkan
- Överrumpla och forcera partiet, snarare än låta sig styras av det
- Utnyttja partiets trovärdighet och spela på bilden av motståndarna
- Pragmatiska kompensationslösningar när så krävdes

Resultatet blev inte en idealisk skattereform. Men det *blev* en reform. Att göra det bästa till det godas fiende är en fruktlös strategi när en reformator kläms mellan två vetospelare som ställer motsatta krav.

Referenser

Agell, Jonas, Peter Englund, och Jan Södersten. 1999. "Tax Reform of the Century – The Swedish Experiment". I *Tax policy in the real world*, red. Joel Slemrod. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1995. "The Tax Reform of the Century: An Introduction". *The Swedish Economic Policy Review* (2): 219–228.

Barbaro, Salvatore, och Jens Suedekum. 2006. "Reforming a complicated income tax system: The political economy perspective". *European Journal of Political Economy* 22(1): 41-59.

———. 2009. "Voting on income tax exemptions". *Public Choice* 138(1-2): 239-253.

Bennett, W. Lance, och Erik Åsard. 1995. "The Marketplace of Ideas: The Rhetoric and Politics of Tax Reform in Sweden and the United States". *Polity* 28(1): 1-23.

- Birch Sørensen, Peter. 2010. *Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges (ESO 2010:4)*. Stockholm: Ministry of Finance.
- Carlsson, Ingvar. 2004. *Så tänkte jag : politik & dramatik*. 2nd uppl. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Eklund, Klas. 1984. "Vad göra med skatterna?" *Affärsvärlden* (9).
- Feldt, Kjell-Olof. 1991. *Alla dessa dagar...: I regeringen 1982–1990*. Stockholm: Norstedts.
- . 1984. *Samtal med Feldt : Berndt Ahlqvist och Lars Engqvist intervjuar finansministern*. Stockholm: Tiden.
- Finanspolitiska rådet. 2011. *Svensk finanspolitik: Finanspolitiska rådets rapport 2011*. Stockholm: Finanspolitiska rådet.
- Hadenius, Axel. 1981. *Spelet om skatten: rationalistisk analys av politiskt beslutsfattande*. Stockholm: Nordstedt & Söner.
- Johansson, Olof. 2010. *Olof Johansson intervjuad av författaren, Stockholm 26 november 2010*.
- Lodin, Sven-Olof. 2009. *Professorn som blev näringslivstorped: Min tid i skattepolitiken*. Ekerlids Förlag.
- Myrdal, Gunnar. 1978. "Dags för ett bättre skattesystem!" *Ekonomisk debatt* (7): 493-506.
- Norrman, Erik, och Charles E. McLure Jr. 1997. "Tax Policy in Sweden". I *The Welfare State in Transition: Reforming the Swedish Model*, reds. Richard Barry Freeman, Robert H. Topel, och Birgitta Swedenborg. Chicago: University of Chicago Press.
- OECD. 2010. *Making Reform Happen: Lessons from OECD Countries*. OECD Publishing.
- Partistyrelsen. 1988a. *Protokoll, sammanträde med socialdemokratiska partistyrelsen 22 november 1988*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv.
- . 1988b. *Protokoll, sammanträde med socialdemokratiska partistyrelsen, 31 oktober–1 november 1988*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv.
- Profeta, Paola. 2006. "Political support and tax reforms with an application to Italy". *Public Choice* 131(1-2): 141-155.
- Salsbäck, Johan. 1993. "The Tax Reform Process in Sweden". I *Tax Reform in the Nordic Countries: 1973–1993 Jubilee Publication*, Uppsala: Iustus förlag.
- Steinmo, Sven. 2002. "Globalization and Taxation". *Comparative Political Studies* 35(7): 839 -862.
- . 1993. *Taxation and Democracy: Swedish, British, and American Approaches to Financing the Modern State*. New Haven: Yale University Press.

Verkställande utskottet. 1988. *Protokoll, möte med det socialdemokratiska partiets verkställande utskott. 21 oktober 1988.* Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv.